

USMENOST ZA DJECU U HRVATSKOJ ETNOLOGIJI I FOLKLORISTICI

MARIJANA HAMERŠAK

Institut za etnologiju i folkloristiku
10000 Zagreb, Šubićeva 42

UDK 398.21(497.5)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prihvaćeno: 15. 6. 2009.

Interes hrvatske etnologije i folkloristike za usmenost za djecu u ovom se radu institucionalno, epistemološki i svjetonazorski kontekstualizira na dvjema razinama – razini povijesti istraživanja djece i istraživanja usmenosti. Nakon interpretacije uvjeta i implikacija nevidljivosti usmenosti za djecu u radovima o dječjem folkloru, a zatim i u radovima o usmenoj književnosti, u radu se propituju mogućnosti, odnosno zadanosti interpretacije starijih etnoloških i folklorističkih tekstova kao izvora za raspravu o usmenosti za djecu u tradicijskim sredinama na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Ključne riječi: *djeca, djetinjstvo, dječji folklor, usmenost za djecu, povijest djetinjstva, hrvatska folkloristika i etnologija, bajka, predaja*

Istraživanja usmenosti za djecu u hrvatskoj su se etnologiji i folkloristici odvijala u okviru dvaju u konačnici vrlo sličnih, ali s obzirom na polazišta i smjernice proučavanja posve različitih istraživačkih ograna. S jedne su se strane pitanja usmenosti za djecu postavljala u okviru interesa za djecu, ponajprije dječji folklor, a s druge u okviru rasprava o usmenosti, napose usmenoj književnosti. I u jednom i u drugom pristupu usmenost za djecu imala je status rubne istraživačke teme.

Jedna od značajki krajem 1970-ih i početkom 1980-ih naglo nabujale i naoko teorijski ujednačene produkcije hrvatskih etnoloških i folklorističkih

radova o djeci, preciznije, dječjem folkloru, svakako je i zagovor holističkog, kontekstualnog pristupa tom području.¹ Riječ je, naime, o radovima u kojima se po prvi put u nas sustavno zagovarala umreženost dječjega i nedječjeg folklor, odnosno praksi djece s praksama odraslih i obrnuto (usp. npr. Marks 1991:214; Orepić-Rajković 1982; Perić-Polonijo 1982:392; Rajković 1978:38). Postavka o međuovisnosti nedječjih i dječjih praksi u tim se radovima artikulirala ili u obliku pitanja "u kakvom je odnosu dječji folklor prema svijetu odraslih, odnosno, kakvu su ulogu pri tom imali odrasli" (Orepić-Rajković 1982:304) ili u formi zapažanja da "djeca nisu izolirana iz svoje društvene okoline" (Perić-Polonijo 1982:392) ili u vidu pretpostavke da su pojedini dječji vicevi "nastali sažimanjem starih šaljivih pričica ili drugih folklornih oblika" (Lozica 1982:400) ili u formi poziva na razlikovanje između tradicijskih usmenoknjiževnih oblika namijenjenih djeci i "svakodnevnih, spontanih, međusobnih dječjih kazivanja" (Marks 1991:214).

Na analitičkoj razini, međutim, u tim je radovima dječjem folkloru i sadržajima koje "sama djeca kreiraju i rekreiraju" (Orepić-Rajković 1982:304) dano znatno više prostora nego folkloru "koji je nastao među odraslima a namijenjen je djeci" (Orepić-Rajković 1982:304). Unatoč teorijskom zagovoru dvosmjerne koncepcije dječjeg folklor, njihov je analitički interes ipak bio usmjeren na forme za koje se pretpostavljalo da ih "djeca nigdje organizirano ne uče, nego ih preuzimaju jedna od drugih, koji se razmjenjuju među pojedincima i dječjim grupama u izravnom kontaktu i to u igri u susjedstvu, na igralištima, u dječjim vrtićima i školama, prilikom ljetovanja i zimovanja" (Orepić-Rajković 1978:303). Zorica Vitez tako u prvom radu iz ove skupine folklor za djecu izravno i sustavno apostrofira isključivo u prvom dijelu rada, u kojem opisuje repertoar svoje kćeri do polaska u vrtić, odnosno, prije svakodnevnih komunikacije u grupi vršnjaka. U narednim cjelinama Z. Vitez se u skladu s tezom koja je tih godina bila "vrlo popularna među folkloristima" (Lozica 2008:30), a prema kojoj je

---

¹ Radi se o produkciji tadašnjega mlađeg etnološkog i folklorističkog naraštaja Zavoda za istraživanje folklor, danas Instituta za etnologiju i folkloristiku (Lozica 1982; Perić-Polonijo 1982; Orepić-Rajković 1982; Rajković 1978 i Marks 1991) te rukopisnim zbirka i snimkama istih autora pohranjenim u Dokumentaciji Instituta za etnologiju i folkloristiku rkp 1007; rkp 1254; mgf 1179–81; mgf 1297–1299; mgf 1428; mgf 1918–19; mgf 2001–03; video 1 i 2 = video 386).

folklor "umjetnička komunikacija u malim grupama" (Ben-Amos 1971:13), usredotočuje na forme karakteristične za okolnost da je "djevojčica [...] postala član dječje grupe u kojoj je bilo prilike i za slobodnu igru i za spontano komuniciranje s malim grupicama djece" (Rajković 1978:44). Ista autorica u tekstu izlaganja o dječjem folkloru u Zagrebu, nakon uvodnog osvrtu na pitanja "u kolikoj su mjeri sama djeca stvaraoci dječjeg folkloru i u kakvom je odnosu dječji folklor prema svijetu odraslih", raspravlja o pjesmicama koje se izvode uz ritmički naglašene pokrete ruku i kojima bi bilo teško "osporavati da su dječje po nastanku" (Orepić-Rajković 1982:305). Slično tomu, Tanja Perić-Polonijo u uvodnom dijelu svojega teksta izlaganja ističe da će folkloristi i etnolozi proučavati "a) preko djece folklor odraslih, b) transformacije tradicijskih folklornih motiva, c) folklor stvaran specifično za djecu", da bi se u nastavku, pri elaboraciji polazišta, uvida i dosega konkretnog terenskog istraživanja, ipak usredotočila isključivo na, prema istoj podjeli, "d) obilježja dječjeg repertoara bez obzira na provenijenciju, e) tipično dječje transformacije i usmenoknjiževne forme" (1982:392). Ljiljana Marks u desetljeće mlađem, ali s prethodnim radovima institucionalno, generacijski, epistemološki i teorijski posredno povezanom članku o mogućnostima klasifikacije dječjih viceva, između tradicijskih usmenoknjiževnih oblika "koje uglavnom odrasli govore djeci, a djeca međusobno vrlo rijetko" i "svakodnevnih, spontanijih, međusobnih dječjih kazivanja" (Marks 1991:214) za analizu izabire upravo potonje.

Spomenuta istraživanja – sva odreda izravno ili posredno izrasla iz projekta *Interakcija folklorne tradicije i suvremene kulture* današnjeg Instituta za etnologiju i folkloristiku (Lozica 1982:396) – u svoje su se vrijeme (Rihtman, Turčin i Pavlović 1979:179), ali i danas (Lozica 2007:147), zajedno s nekim drugim vrednovala kao istraživanja koja su "približila naše znanstvenike svjetskim tijekovima".² Pišući o tom razdoblju, Ivan Lozica i Ljiljana Marks izdvajaju nekoliko ključnih izvorišta početaka istraživanja "gradskog folkloru, pričanja o životu, dječjih kazivanja" (1998:61). "Bio je to zaokret od dijakronije sinkroniji, od povijesnog suvremenom – nedvojbeno pod utjecajem strukturalizma. Treba ipak reći da su na hrvatsku folkloristiku

---

² Više o tadašnjem globalnom zamahu proučavanja dječjeg folkloru vidi npr. u prilogama zbornika *Children's Folklore Sourcebook* (Sutton-Smith, Mechling i McMahon 1995).

ponajviše djelovali ruski formalizam i praški funkcionalizam (u kombinaciji s američkom kontekstualnom folkloristikom" (Marks i Lozica 1998:61). Institutska istraživanja dječjeg folklor s kraja 1970-ih i početka 1980-ih uvodila su, naime, i primjenjivala u hrvatsku znanstvenu zajednicu netom redefinirane etnološke i folklorističke koncepcije (usp. npr. Bauzinger 2002; Ben-Amos 1971; Dundes 1980) koje su područje etnoloških i folklorističkih istraživanja širile preko rubova tekstova, na probleme funkcije i značenja te preusmjeravale istraživački fokus s ruralnoga i prošloga na urbano i suvremeno.

Umreženost istraživanja dječjeg folklor tijekom 1970-ih i 1980-ih s novim etnološkim i folklorističkim pristupima ogleda se, osim na razini interesa za suvremeno i urbano, i na razini njihova teorijskog pojmovnika te, dakako, korištene literature. Naime, pojmovi kao što su usmena komunikacija, proces, grupa (usp. npr. Lozica 1982:396; Perić-Polonijo 1982:392; Rajković 1978:40; Marks 1991:28) zajedničko su mjesto svih spomenutih radova. Utjecaj novih folklorističkih i etnoloških paradigmi u tim je radovima, međutim, najmanje vidljiv na njihovoj analitičkoj razini. Poput tadanjih istraživanja dječjeg folklor u Finskoj (Virtanen 1978), Poljskoj (Simonides 1976) i drugdje, koja su bila poznata hrvatskim autorima, a koja su izrasla poglavito u okrilju tradicije proučavanja dječjeg folklor, a tek zatim i novih etnoloških i folklorističkih paradigmi (usp. Hameršak 2003a), istraživanja hrvatskih etnologa i folklorista bila su usmjerena ponajprije na tekstove, a ne na svijet u kojem ta djeca žive i na značenja koja ona pridaju svojim praksama (usp. Brian Sutton-Smithovu kritiku radova Petera i Ione Opie, 1990:17). Sasvim pojednostavljeno, hrvatski su folkloristi i etnolozi dječji folklor promptno, premda ne i na svim razinama, povezali s novim teorijama i pristupima. Oni su uočili istraživačku relevantnost suvremenog urbanog dječjeg folklor, ali sama istraživanja ipak nisu usmjerili na analizu tada inauguriranih etnoloških i folklorističkih imperativa, funkcije (Bauzinger 2002:231–246) i konteksta (Ben-Amos 1971), kojima bi se najvjerojatnije otvorio i analitički interes za usmenost za djecu.

Od svih tema (zanemareni verbalni žanrovi, pričanja o životu, scenska svojstva običaja i sl.) koje su naše znanstvenike tih 1970-ih i 1980-ih godina "pridruživale svjetskim trendovima" (Lozica 2007:147) jedino je dječji folklor u narednim desetljećima ostao bez svojeg istraživača ili skupine istraživača. Potvrdit će to uvid u bibliografije u radu do sada spomenutih

autora i autorica, uglavnom suradnika današnjeg Instituta za etnologiju i folkloristiku, odnosno povijesni pregledi etnoloških i folklorističkih istraživanja koja su se odvijala u okrilju tog instituta (usp. Marks i Lozica 1998; Rihtman-Auguštin i Muraj 1998). Dječji folklor, djeca i djetinjstvo u drugoj polovici 1980-ih nisu bili privlačna tema ni istraživačima vezanim uz druge ustanove³, o čemu zorno svjedoči, recimo, podatak da je na 35. kongresu Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u okviru sekcije "Dječje stvaralaštvo" održano svega jedno izlaganje (prema Elly Bašić 1989:509), dok je, recimo, na 27. kongresu održano čak sedam izlaganja vezanih uz djetinjstvo, djecu i njihove prakse.⁴

Sporadičnost i (teorijska i/ili analitička) neosviještenost analitičke relevantnosti usmenosti za djecu obilježja su hrvatske etnološke i folklorističke produkcije nakon 1980-ih. U radovima o kulturnim praksama vezanim uz odrastanje u tradicijskoj kulturi (usp. npr. Alujević i Premuž Đipalo 2008; Duran 2001, 2003 i 2004; Polonijo i Šešo 2002a i 2002b; Spaić Vrkaš 1996; Toldi 2006) koji se pod većim ili manjim utjecajem kulturnohistorijskih i povijesnodokumentarnih pristupa zanimaju rekonstrukcijom prošlih djetinjstava i predodžaba o djetinjstvu, usmenost za djecu uzmaknula je pred usmenošću djece logikom osobnih interesa, ali i implicitne pretpostavke o dječjim praksama kao *prežicima* iz prošlosti (Hameršak 2003a). S druge strane, te donekle očekivano budući da se ipak radi samo o jednom od mnogih mogućih istraživačkih interesa, usmenost za djecu nije izranjala kao zasebna tema ni u osvrtima na dječje prakse i djetinjstvo nastalim u okrilju ratne etnografije (usp. Povrzanović 1997; Prica i Povrzanović 1995) i etnografije grada i medija (usp. Gulin 2004; Hameršak 2003b; Muraj 1987) koji su slijedom kulturnoantrpoloških pristupa težili interpretaciji *dječjih glasova* i glasova o djetinjstvu.⁵ Budući da je, dakle, usmenost za djecu tek rubno, ako

---

³ Recenzentu članka zahvaljujem na podatku da folkloristi zagrebačkog Instituta za etnologiju i folkloristiku od 1985. godine iz različitih razloga nisu više aktivno sudjelovali u radu Saveza folklorista Jugoslavije.

⁴ Usp. Bašić 1982; Kovačić 1982; Lozica 1982; Matić 1982; Orepić-Rajković 1982; Perić-Polonijo 1982; Rihtman-Auguštin 1982.

⁵ Više o pristupima *dječjim glasovima* u hrvatskoj etnologiji nakon 1980-ih vidi u tekstu Marković u ovom broju.

uopće, bila prepoznata kao relevantna istraživačka tema, ona se u pravilu (za iznimku usp. Marković 2008a: 126) ne reflektira ni u recentnim pregledima razvoja disciplinarnih i interdisciplinarnih interesa za djecu i djetinjstvo ni u razradama njihovih metodoloških i epistemoloških prijepora (usp. Hameršak 2003a i 2004a; Marković 2008b).

Transformacije usmenosti u novim institucionalnim kontekstima (školskom, dječjeknjiževnom i dr.), kao dio teme preplitanja usmenoga i pisanoga koja se vezuje uz početke novog pristupa usmenosti u hrvatskoj etnologiji i folkloristici (Bošković-Stulli 1978), jedini su aspekt usmenosti za djecu koji je nakon zamaha s prijelaza iz sedamdesetih u osamdesete sustavno privlačio pozornost hrvatskih etnologa i folklorista. U tim su se radovima uporabe usmene (te, za temu ovoga rada gotovo paradoksalno, u svojem usmenom kontekstu djeci ne nužno namijenjene) književnosti u dječjoj književnosti, kazalištu i školskim udžbenicima interpretirale i kritički valorizirale prvenstveno kao primjeri uporabe usmenosti, a tek potom i usmenosti za djecu (usp. npr. Bašić 1982; Bošković-Stulli 1983; Čale Feldman 1993; Marks 1987; Perić-Polonijo 1985).

Stoga ostaje tek pitanje zašto je dječji folklor – za razliku od nekih drugih tema poput onih vezanih uz smrt, pripovijedanje u gradu ili pak uz mlade, koje su se spominjale u istom kontekstu – i nakon 1980-ih, čini se, ostao jedna od "naoko banalnih pojava" za čiju se "etnološku relevantnost" tek trebalo "izboriti" (Rihtman-Auguštin i Muraj 1998:108 et passim)? Jedan od mogućih odgovora na ovo pitanje svakako nude riječi kojima je Elly Bašić s puno emocija i u osloncu na pojmovnik teorije zavjere, ali stoga i vrlo slikovito, interpretirala razloge zamiranja interesa za dječji folklor na federalnoj razini:

U republičkim i pokrajinskim društvima folklorista greške su počele organizaciono. Umjesto da se omogućilo da kompleksnost koju zovemo 'dječja kreativnost' mogu da diskusiono slijede i uz etnomuzikologe svojim specifičnim znanjem pomažu istraživači [...] drugih struka, sekcija za dječju književnost bila je gurnuta u stranu. Njen rad se na kongresima SUFJ odvijao **istovremeno** s nekom drugom, mnogobrojnijom sekcijom čiji članovi, kao i ostali zainteresirani nisu bili u mogućnosti da sudjeluju u radu pregalaca sekcije za dječju kreativnost. Tokom posljednjih godina mi nismo imali ni s kime da diskutiramo, ni kome da govorimo. Ta je sekcija zatim 'popunjavana'

raznim drugim sadržajima pa i kombinirana sa sportskim igrama odraslih i konačno postala košara za otpatke (Bašić 1989:509).⁶

Ako se ovim navodima pridoda da proučavanje tema vezanih uz djecu ili djetinjstvo sve do danas ni u sredinama u kojima ono ima svoju dulju i međunarodno respektabilnu tradiciju nije oslobođeno optužaba i isprika za trivijalnost, zatišje hrvatskih etnoloških i folklorističkih interesa za dječji folklor pokazat će se nažalost posve očekivanim. Upravo stoga u cijelom nizu institucionalnih i individualnih nagnuća, kojima bi se mogao pokušati objasniti izostanak interesa za dječji folklor u sljedećim desetljećima, odlučnim prepoznajem upravo onaj vezan uz društveno (profesionalno, osobno i dr.) vrednovanje istraživačkog interesa za djecu i djetinjstvo. Pod utjecajem popularne predodžbe djetinjstva kao prolaznog i, u odnosu na odraslost, manjkavog životnog doba (usp. npr. Jenks 1996:9; Bašić 1989:509), ali i statusa djece kao politički i gospodarstveno nerelevantnih subjekata (usp. Quortrup 1994), i istraživanje djece i djetinjstva u humanističkim se i društvenim znanostima ocjenjuje kao manje vrijedno.⁷ Hijerarhija društvenih i kulturnih ukusa povezana je, kako je to formulirao John Fiske, "s hijerarhijom društvenih položaja tako da su kulturalne forme koje privlače ukus onih najniže pozicioniranih u društvenoj hijerarhiji uvijek obezvrijeđene i kritički vrednovane" (Fiske prema Biti 2000:145). Utoliko ne čudi da čak i danas – kada se u društvenim i humanističkim znanostima, u skladu sa zaokretom

---

⁶ Na ovom mjestu valja primijetiti da se Elly Bašić dječjim folklorom najintenzivnije bavila otprilike u vrijeme kada i istraživači Instituta za etnologiju i folkloristiku, ali vođena sasvim drugim teorijskim okvirom i istraživačkim impetuosom. Za nju je "izvorno, čisto dječje stvaralaštvo [koje – M. H.] nailazimo tamo gdje se ono osjeća bez kontrole odraslih" (Bašić 1972:411) kreativni izraz i veza s kulturnim specifičnostima djetinjstva (Bašić 1972:411; 1958). Više o, u hrvatskom kontekstu, jedinstvenom pristupu Elly Bašić vidi u članku Jelene Marković objavljenom u ovom broju.

⁷ Više od trideset godina nakon članka Briana Suttona-Smitha (1970) o prepreci trivijalnosti u istraživanju dječjeg folklor, opaske o trivijalnoj recepciji teme stalno su mjesto društvenih i humanističkih radova o djeci i djetinjstvu (usp. npr. Mitchell i Reid-Walsh 2002:10; Higonnet 1998:13 i dr.). Primjere i učinke zazora prema temama vezanim uz djecu i djetinjstvo u okrilju znanosti o književnosti vidi npr. Bosmajian 2000; Hameršak 2006:109; Shavit 1986:34–43. Više o zazoru antropologa prema djeci i djetinjstvu vidi pak npr. u Hirschfeld 2001.

prema subalternim društvenim skupinama i perspektivama, djeca i djetinjstvo nerijetko apostrofiraju kao novo, prosperitetno i za samu disciplinu ključno područje⁸ – većina istraživača djece i djetinjstva dijeli iskustvo povjesničarke umjetnosti Ann Higonnet prema kojoj njihovo matično "akademsko područje odbacuje teme djeteta kao trivijalne i sentimentalne, dobre samo za drugorazredne mozgove i eventualno žene" (Higonnet 1998:13).

Dječji folklor u hrvatskoj etnologiji i folkloristici, kao što se to ponekad čini s djetinjstvom u životu pojedinca, bio je, čini se, u jednom trenutku percipiran kao nužna, ali ipak prolazna postaja. No, kao što, ako se barem za ovu priliku složimo s psihoanalitičkim modelom ličnosti, djetinjstvo nikada nije gotovo u smislu da nakon njega slijedi neka nova i s njime nepovezana faza, tako ni ta istraživanja, bez obzira što se uglavnom nisu posvećivala folkloru za djecu, nisu bez utjecaja na promišljanje usmenosti za djecu. Napusti li se, tragom upravo tih istraživanja, koncepcija dječjeg folkloru kao grupnoga, autentičnog i izoliranog fenomena, značajan dio svih, pa tako i tih, istraživanja dječjeg folkloru pokazat će se kao relevantan doprinos raspravi o preradama i odgovorima na folklor za djecu. U tom se smislu, naime, gotovo svaka rasprava i bilješka o dječjoj usmenosti, čak i kad je opisana kao isključivo, specifično, izolirano dječja, pokazuje kao možebitni prilog i izvor za raspravu o usmenosti za djecu.

* * *

Radovi o usmenosti općenito drugi su smjer izravnih ili potencijalnih zapisa i refleksija o usmenosti za djecu.⁹ No, i u ovom je području, slično kao i u području folkloru za djecu, usmenost za djecu dugo egzistirala na rubovima istraživačkog interesa. Kao prvo objašnjenje ove sličnosti nameće se okolnost da su folkloristika i etnologija možda više od bilo kojih drugih humanističkih i društvenih disciplina vrlo dugo bile usmjerene na iskustva i uvide odraslih, štoviše, starijih ljudi.

---

⁸ Usp. npr. James i Prout 1990; Evans i McLoughlin 2001:27.

⁹ "Usmenost općenito" je u kontekstu folklorističkih i etnoloških istraživanja 19. te većim dijelom i 20. stoljeća, unatoč naporima pojedinih istraživača i institucija, u konačnici ipak primarno podrazumijevala usmenost odraslih seljaka, odnosno, jednu od brojnih klasno, rodno, dobno i sl. specifičnih usmenosti.

Polje folkloristike izraslo je na sjećanjima starijih ljudi. Folkloristi su dugo surađivali s 'generacijom djedova i baka' kako bi u pismu – a odnedavno i na snimkama i filmu – zabilježili ono što bi inače iščezlo sa smrću njihovih nositelja. Stoljećima su se, klasične kolekcije balada i pripovijedaka, poslovice i zagonetki, igara i običaja, sakupljale od pojedinaca koji su živjeli dugo i zapamtili mnogo (Kirshenblatt-Gimblett, Hufford, Hunt i Zeitlin 2006:32).

Usredotočenost na odrasle ne mora, međutim, nužno podrazumijevati i zaborav usmenosti za djecu. No, poput etnoloških i folklorističkih istraživanja dječjeg folklor, koja su pod utjecajem shvaćanja folklor, kao grupne komunikacije bila uglavnom fokusirana na usmenost između djece, i istraživanja usmenosti odraslih bavila su se ponajprije usmenošću između odraslih. Za djecu u tom području nije bilo mjesta otprilike iz istih razloga zbog kojih se o dječjim praksama krajem 1980-ih nije više raspravljalo na domaćim folklorističkim kongresima. Vrednovanje djetinjstva kao prolaznoga životnog razdoblja, a djece kao rubnih, društveno i kulturološki presubjektnih bića usmjerilo je, vjerujem, implicitno interes ponajprije na usmenost odraslih za odrasle.

Iznimka su bila tek istraživanja uspavanki koja su se provodila gotovo kontinuirano, premda samo iznimno i fokusirano, tako da danas etnološki i folkloristički istraživački korpus broji i kulturno-historijske (usp. Čubelić 1993), estetsko-kontekstualne (usp. npr. Perić-Polonijo 2000) i izvedbeno-kontekstualne (Lozica i Perić-Polonijo 1988) analize ove usmene forme za djecu. Odraslost ovog žanra, odnosno njegova srodnost s kanoniziranim usmenoknjiževnim žanrovima, u smislu funkcijske transparentnosti i estetske izražajnosti, priskrbila mu je istraživačku pozornost mimo prepreke trivijalnosti.

Unatoč rubnom interesu hrvatskih etnologa i folklorista za djecu i mlade kao sugovornike ili kazivače (o čemu u ovom broju više piše Jelena Marković), u hrvatskim etnološkim i folklorističkim tekstovima ipak nalazimo brojne primjere kazivanja djece i mlađih kazivača općenito. Štoviše, najstarija je hrvatska zbirka usmenih pripovijedaka, *Narodne pripovjedke* Matije Valjavca (1858) nastala na temelju učeničkih kazivanja. Valjavec je, kako piše u predgovoru, "čuo [...] najviše pripovjedaka u samom gradu Varaždinu i to podobar broj od učenika ili od njihovih roditelja" (Valjavec 1890:s. p.).

Kao gimnazijskom profesoru, Valjavcu su djeca i mladi bili veza s jezikom i folklorom lokalnog stanovništva kojim se profesionalno zanimao. Da je kojim slučajem bio svećenik, nedvojbeno bi i dobni sastav njegovih kazivača bio nešto drugačiji. Mladi i djeca hrvatskim etnolozima i folkloristima nisu bili poželjni kazivači samo zbog svoje fizičke dostupnosti. Otvorenost djece prema suradnji s istraživačima, koja zasigurno ima veze i s odnosom prema autoritetu znanja i znanstvenika ugrađenom posredstvom institucije škole, nazire se iz većine etnoloških i folklorističkih opaski o suradnji s djecom, a u nekima i ističe (Marks 1991:214). U skladu s logikom primijenjenom povodom interpretacije zapisa o dječjem folkloru, i ti su glasovi također potencijalni primjeri usmenosti za djecu. Djeca su, naime, istraživačima pripovijedala ono što su sama čula da se pripovijeda, pri čemu je važno uočiti da to što su čula nije nužno moralo biti namijenjeno isključivo njoj.

U većini zabilježenih predpismenih usmenih tradicijskih pripovjedačkih situacija nije postojala jasna razlika između dječje i odrasle publike: svi su oni sjedili, ili stajali, pomiješani i ujedinjeni u zajedničkom iskustvu (Summerfield 1984:244).¹⁰

Prema Marcu Soriano u predindustrijskim i ranoindustrijskim društvima Europe djeca su bila isključivi naslovljenici svega nekoliko usmenoknjiževnih žanrova: pjesmica (uspavanki, brojalica, rugalica, prohodalice i dr.), priča o životinjama i priča upozorenja (Soriano 1969:25).¹¹

Upravo zato što su katkada "stariji posebno pripovijedali djeci, a katkada su djeca bila samo dio slušateljskog kruga", djeca su hrvatskim folkloristima još 1950-ih godina bila "važan indikator o živosti pripovijedaka" (Bošković-Stulli 1984:185; usp. i Bošković-Stulli 1959:27–28). U predgovoru zbirke usmenih priča iz Dalmacije Maja Bošković-Stulli piše da u vrijeme njezina

---

¹⁰ O dobno šarolikoj slušateljskoj publici tradicijskih predindustrijskih europskih društava vidi npr. i u Dégh 2001:230–274; Holbek 1987:161 i 405; Soriano 1969:25; Summerfield 1984:244.

¹¹ Bengt Holbek spominje još jedan tip pripovijesti koji je, čini se, bio namijenjen isključivo djeci – bajkovite moralističke pripovijesti (Holbek 1987:160). Spomenutim pričama svakako treba još pridružiti priče o svecima i druga pričanja iz tog kruga.

terenskog "rada po selima ipak nisu bila rijetka ni djeca kao poznavaoци tradicijskih predaja" (Bošković Stulli 1993:29). U tu je zbirku uvrstila i predaju o tintiliniću koju joj je "kazivao dvanaestogodišnji dječak rođen 1951. Čuo ju je od bake, a znao je i predaje o magarcu što noću raste kad ga čovjek uzjaše, o vilama i slično, što je sve slušao od majke i nekog starog čovjeka" (Bošković-Stulli 1993:29).

Potaknuta spomenutim kazivačima Maje Bošković-Stulli te Matije Valjavca u nastavku ću se zadržati na izabranim etnološkim i folklorističkim reprezentacijama tog tipa usmenosti za djecu, dakle, usmenosti za djecu, ali i odrasle. Preciznije, u ovom dijelu rada zanimat ću se mogućnostima interpretacije etnoloških i folklorističkih radova kao izvora za raspravu o usmenosti za djecu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeća te, za razliku od prethodnog dijela, neću težiti bibliografskoj iscrpnosti, nego historiografskoj egzemplarnosti. Drugim riječima, u ovom ću se dijelu pozivati na svega tri etnološka i folkloristička teksta (*Poljica* koje je Frano Ivanišević prema *Osnovi* Antuna Radića uređivao i pisao od 1898. do 1906., *Samobor* Milana Langa koji je pisan i nadopunjavan od 1911. do 1915. te *Vrbnik* Ivana Žica napisan u razdoblju od 1896. do 1898.), premda osvrte na usmenost za djecu u tom razdoblju moguće nalazimo i u drugim objavljenim i neobjavljenim etnološkim i folklorističkim monografijama i studijama.

Nasuprot usmenosti za djecu u užem smislu, koje su tragovi, ako i skromni, ipak izravni i k tomu okupljeni na jednom mjestu, uglavnom u odjeljku (*Život u obitelji. Roditelji i djeca*), ova se usmenost za djecu vrlo često, čini se, predmnijevala te se utoliko nije ni izravno apostrofirala. Pa ipak, na nju između ostaloga, premda posredno, upućuju odgovori iz odjeljka *Zabave*, odnosno odlomci o djeci koja "uz skuta materina" (Ivanišević 1987:499; usp. Lang 1992:684; Žic 2001:269) sudjeluju u druženjima odraslih na kojima se razgovara, pjeva i priča. Sporno je, međutim, što te iste publikacije bilježe i da "dite mala 'ajta na ta govreña" (Ivanišević 1987:499), odnosno da se djeca "nikad ne dugočase, već onda, kad su među odraslima i moraju da miruju. Inače si ona vazda nađu kakve zabave ili u sobi ili van." (Lang 1992:684; usp. i Žic 2001:269). Ovaj je opis odnosa prema druženjima odraslih posve razumljiv ako se uzme u obzir da je još početkom 20. stoljeća dolaskom gosta u seosku kuću u nekim sredinama Hrvatske nastupao trenutak kad se uvodi "drugi red: djecu se više nije

smjelo ni primijetiti. [...] **Stoga su djeca često nakon početnog interesa napuštala kuću i ako nije bila zima, potražila zabavu van**" (Leček 2003:359 – istaknula M. H.).

No, čak i ako se prihvati teza da su seoska djeca krajem 19. stoljeća vrlo često izbjegavala ili nastojala izbjeći okupljanja odraslih, ne treba zaboraviti da su ona, kao ekonomski relevantni članovi zajednice (usp. Zelizer 2002), neizostavno sudjelovala na okupljanjima vezanim uz rad. Pomažući, što iz odgojnih, što iz praktičnih razloga (Čapo Žmegač 2001:516; Leček 2003:356–360), ponegdje još od treće, četvrte godine napose svojim majkama (Lovretić 1990:263) i u lakšim poslovima – poput, ovisno o kraju, komušanja kukuruza, čišćenja graha ili čohanja perja – što su se, prema starijim i novijim izvorima, obavljali uz priču i pjesmu,¹² djeca na selu u 19., a dijelom i u 20. stoljeću, i da su htjela, nisu mogla izbjeći pjesme i priče koje su se u tim prigodama izvodile.

Otvoreno je i, u objavljenim priložima nastalim prema *Osnovi*, uglavnom neodgovoreno pitanje koje su se to priče u tim prilikama pričale. Jedna od rijetkih iznimki donekle je monografija Milana Langa o životu u Samoboru krajem 19. stoljeća koja donosi vrlo iscrpan opis pripovjedačke situacije u kojoj "nije postojala jasna razlika između dječje i odrasle publike" (Summerfield 1984:244):

U dugim zimskim večerima **trebi (čeha) se perje**. Tim se poslom zabavlja **ženska čeljad**, a katkad i **djeca**. Dosadan je to posao. Da ga sam činiš, lako bi u za nj i zaspao. Da se i perje ugodnije trijebi, dolaze **susjede** jedna drugoj u pomoć, a uz to ugodno sprovedu duge zimske večeri. Kad se pri tom poslu nađe i **djevojaka**, eto ti za njima i **momaka**, ali ne da i oni posjedaju za stol i pomognu trijebiti perje, već posjednu oko peći ili u kut sobe, te začas raspredu živahan razgovor s onima oko stola. Tko umije pričati, šaliti se i bockati, taj vodi glavnu riječ, a drugi mu pripomažu. Tu se kazuju i rešetaju **dnevni događaji, pjevaju se popijevke, pričaju priče od strâhov, o dusima i coprnicama** (Lang 1992:576–577 – istaknula M. H.).

---

¹² Usp. npr. Lovrić 1948:81; Ivanišević 1987:520; Lang 1992:576–577; Rožić 1908:19; Bošković-Stulli 1959:27; Bošković-Stulli 1987:10; Leček 2003:387.

Iz Langova je opisa, međutim, nejasno jesu li priče o duhovima, strahovima i coprnicama koje su djeca slušala zajedno s odraslima bile predaje ili bajke, budući da se neka od nadnaravnih bića koja on navodi pojavljuju i u jednoj i u drugoj vrsti priča. Ako se žanr tih priča pokuša odrediti pomoću publikacija za djecu i/ili puk umjesto pomoću etnoloških i folklorističkih radova, dio njih će se s velikom sigurnošću moći povezati s predajama. Predaje je, recimo, slušao anonimni autor članka o vukodlacima iz sredine 19. stoljeća koji je pričanjima o povukodlačenom mrtvacu svjedočio "kano diete na prelu" (s. n. 1866:315). Na predaje su se sudeći prema sadržajnoj okosnici uglavnom obarale i pripovijesti iz školskih udžbenika iz sredine 19. stoljeća.¹³ Te su pripovijesti, naime, racionalnim objašnjenjima demistificirale sižee priča o navodno vjerodostojnom susretu običnih ljudi s neobičnim silama, dakle, predaje (usp. npr. Bošković-Stulli 1975:130; Dégh 2001:51).

Osim prema sižeu, pričanja koja su djeca slušala zajedno s odraslima mogu se pobliže odrediti i s obzirom na to koji im se osjećaji pridružuju u danim tekstovima. Bajke, naime, kako je to formulirao Max Lüthi, sasvim suprotno od predaja, a budući da su unatoč obilju numinoznoga cijele uronjene u onostrano, ni kod likova, ni kod slušatelja/primatelja ne izazivaju ni jezu, niti strah (Lüthi 1986:7). I na ovoj je razini znatno više nedvojbenih uputnica na predaje, nego na bajke. Osim toga, i na ovoj su razini središnji izvor popularni, a ne etnološki i folkloristički tekstovi. Sve donedavno pretežito usmjeren na prošlo, općenito i eventualno estetsko, etnološki i folkloristički diskurz samo je iznimno bilježio pojedinačne reakcije poput one Nike Gluhana (rođen 1884.) koji je 1961. godine u Konavlima Maji Bošković-Stulli sljedećim riječima evocirao pripovjednu situaciju iz svojega djetinjstva:

Bože moj, tega ti u Konavlima prije bilo, samo tega pričanja od lorcima, od vilama, od osuđenjacima. [...] Pravo ću vam ja kazat, ja kad sam bio mali, došli bi ljudi na posijelo i sve bila od temu priča. I pravo vam kažem da mi se strah bilo izit van puštit vode, od njihova pričanja (Gluhan prema Bošković-Stulli 2002:127).

Sličnu reakciju navodi i pučki savjetnik iz 1873. godine. Nakon pripovijedanja priča o ženskim vidinama, čovjeku bez glave, vilama i

---

¹³ Usp. *Kratka* 1840:42; *Male* 1843:35; *Pripovjesti* 1846:21; *Sto* 1852; Šulek 1850.

vilenjacima (Stojanović 1873:43–46) djeca bi prema tom savjetniku po cijele noći bespomoćno uzdisala i cvilila, a odrasli im se, također iz straha, nisu usudili pomoći (Stojanović 1873:44–45). Slično tomu, prema pripovijesti "Vukodlak" objavljenoj dva desetljeća kasnije na karminama u "razgovoru dodjoše i do strašila, do vukodlaka pa svatko imao nešto pripovjediti, kako je vidio ovaj ovo, a onaj ono. **Djeci** se, a bome i starijim **ježila koža**, kad su čuli te čudne pripoviesti" (Turić 1885:131 – istaknula M. H.). Ili, riječima fingiranog dječjeg glasa u pripovijesti iz čitanke za četvrti razred pučke škole s početka 20. stoljeća:

Baba je Mara samica u kući pa od domaćeg i poljskog posla ne dospijeva napresti toliko pređe, koliko joj treba za rubine svoje i svoga muža i djece i unučadi. Zato je pozvala zimi mobu na **prelo** za nekoliko večeri. [...] Dok su djevojke prele tiho pjevajući, momci bi svirali i pjevali. A često bi sad ovaj sad onaj momak poslije svirke i pjesme pričao **o vilama i vilovnjacima, o utvorama i avetima, o mori, vješticama i vukodlacima**

od kojih bi se

slušaocima, osobito ženskinju, **ježila koža od straha i užasa** (*Čitanka* 1909: 254 – istaknula M. H.).

UMJESTO ZAKLJUČKA ILI PREMA NASTAVKU

Uvid oblikovan na temelju tekstova navedenih na prethodnim stranicama, a koji bi se mogao sažeti u tvrdnju da su seoska djeca u nas na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće nerijetko slušala iste priče kao i odrasli, daljnju bi interpretaciju mogao otputiti u bezbroj smjerova, od kojih za ovu priliku izdvajam tek dva. Jedan koji bi se usredotočio na kulturnopovijesne implikacije, odnosno, na tumačenje iz perspektive povijesti djetinjstva i predodžaba o djetinjstvu. Drugi koji bi se usmjerio na probleme ideološke zadanosti ili, bolje rečeno, tekstualne određenosti te vrste interpretacije. Na temelju zaključka da su djeca slušala iste priče kao i odrasli mogla bi se, naime, dalje propitati teza kako je u danim kulturama razlika između djece i odraslih bila bitno manja njego danas ili, nešto preciznije, kako se nije smatralo da se dječja recepcija (emocionalno, spoznajno) razlikuje od recepcije odraslih. Zaključak da su djeca u ruralnoj svakodnevnici s prijelaza

19. na 20. stoljeće vrlo često dijelila prostor i vrijeme s odraslima, a time i priče, napose predaje, interpretaciju, s druge strane, usmjerava u područje određenosti društvenim kontekstom, odnosno tekstovima na temelju kojih je izveden. Predaje se, naime, nisu u ovom radu izdvojile u odnosu na druge usmene odraslo-dječje žanrove s prijelaza stoljeća zato što su prevladavale tim korpusom, već stoga što se pripovijedanje predaja u tekstovima iz tog razdoblja prepoznavalo kao kočnica modernizacijskih procesa. Za razliku od bajki – koje su u tom razdoblju uživale status nevjerodostojnih i svjetonazorski neproblematičnih priča (usp. Ranke prema Biti 1981:41) i na koje se stoga u folklorističkoj i etnološkoj literaturi, kao i u popularnoj literaturi za djecu ili o djeci i djetinjstvu u pravilu i nije izravno referiralo – pripovijedanje predaja se u istom tipu publikacija pod utjecajem shvaćanja da su one dio zbiljskog svijeta i znanja naroda (Ranke prema Biti 1981:41), a u skladu s modernizacijskim imperativima, nastojalo regulirati i reducirati. Time se pak pisanje o prošlosti još jednom pokazalo kao ispisivanje prošlosti.

LITERATURA

- ALUJEVIĆ, Maja i Vedrana PREMUŽ ĐIPALO. 2008. *Dite u pučkoj kulturi Dalmacije*. Split: Etnografski muzej.
- BAŠIĆ, Elly. 1958. Brojalica. Melografski problem dječjeg poetskog stvaralaštva. U: *Treći kongres folklorista Jugoslavije*. Cetinje: s. n., 241–253.
- BAŠIĆ, Elly. 1972. Zadaci i perspektive u istraživanju dječjeg stvaralaštva. U: *Rad XVII kongresa SUFJ*. Zagreb: SUFJ i DFH, 411–418.
- BAŠIĆ, Elly. 1989. Izađimo iz kule od bjelokosti – pomognimo razvoju djetetove muzikalnosti. U: *Zbornik radova 36. kongresa SUFJ*. Beograd: UFS, 508–516.
- BAUZINGER, Herman (Bausinger, Hermann). 2002. *Etnologija. Od proučavanja starine do kulturologije*. Beograd: XX vek. Prevela A. Bajazetov-Vučen.
- BEN-AMOS, Dan. 1971. Toward a Definition of Folklore in Context. *Journal of American Folklore*, 84(331):3–15.

- BITI, Vladimir. 1981. *Bajka i predaja, povijest i pripovijedanje*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- BITI, Vladimir. 2000. *Strano tijelo pri/povijesti*. Zagreb: HSN.
- BOSMAJIAN, Hamida. 2000. Dangerous Images: The Pictorial Construction of Childhood. *Children's Literature*, 28:262–267.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1959. O narodnim pričama i predajama istarskih Hrvata. U: *Istarske narodne priče*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost, 11–34.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1975. Narodna predaja – Volkssage – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze. U: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost, 121–136.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1978. Usmena književnost. U: *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga I, Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber i Mladost, 7–353, 641–651.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1983. Svijet bajke i dijete. U: *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta, 187–196.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1984. *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1987. Uvod. U (Maja Bošković-Stulli i Zorica Rajković ur.): *U kralja Norina. Priče, pjesme, zagonetke i poslovice s Neretve*. Metković–Opuzen: Galerija "Stećak" Klek. SIZ za kulturu općine Metković etc., 5–17.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1993. *Žito posred mora. Usmene priče iz Dalmacije*. Split: Književni krug Split.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 2002. *O tradiciji i o životu*. Zagreb: Konzor.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 2001. Od lokalne do nacionalne zajednice: seljačka društvena struktura. U (Zorica Vitez i Aleksandra Muraj ur.): *Hrvatska tradicijska kultura – na razmeđu svjetova i epoha*. Zagreb: Barbat, Galerija Klovićevi dvori i Institut za etnologiju i folkloristiku, 497–541.
- ČALE FELDMAN, Lada. 1993. Šingala-Mingala: From Recitation to Theatre. *Narodna umjetnost* 30:183–200.

- Čitanka za IV. razred nižih pučkih škola u Hrvatskoj i Slavoniji. 1909. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
- ČUBELIĆ, Tvrko. 1993. Izvorna narodna uspavanka. U: *Korijeni i staze izvornog, narodnog, usmenog stvaralaštva. Studije I. i II., rasprave, kritike i prikazi*. Zagreb: Školska knjiga, 57–61.
- DÉGH, Linda. 2001. *Legend and Belief. Dialectics of Folklore Genre*. Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press.
- DUNDES, Alan. 1980. Texture, Text and Context. U: *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, 20–32.
- DURAN, Mirjana. 2001. Dječja subkultura kao dio narodne kulture. *Književna revija*, 41(3–4):22–38.
- DURAN, Mirjana. 2003. *Tradicija spontane kulture djece i mladih. Spomenar i dnevnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- DURAN, Mirjana. 2004. Spomenar: tradicijski žanr spontane kulture djece i mladih. *Društvena istraživanja*, 13(3): 529–554.
- EVANS, Gillian i Ruth M CLOUGHLIN. 2001. Children in Their Places. *Anthropology Today*, 17(5): 27–28.
- GULIN ZRNIĆ, Valentina. 2004. Moj dom: stvaranje mjesta u novozagrebačkom prostoru. *Život umjetnosti* 38(73–04):40–53.
- HAMERŠAK, Marijana. 2003a. Dječji folklor između prežitka i prepreke / Children's Folklore between Survival and Barrier. *Etnološka istraživanja* 9:35–51.
- HAMERŠAK, Marijana. 2003b. Oglašavanje djetinjstva: Razgovori o proizvodnji. *Medijska istraživanja*, 9(2): 67–86.
- HAMERŠAK, Marijana. 2004a. Desetljeća Arièsove povijesti djetinjstva. *Časopis za suvremenu povijest* 36 (3):1061–1078.
- HAMERŠAK, Marijana. 2006. Osnovnoškolska lektira između kanona i popisa, institucija i ideologija. *Narodna umjetnost* 43(2):95–113.
- HIGONNET, Anne. 1998. *Pictures of Innocence. The History and Crisis of Ideal Childhood*. London: Thames i Hudson.
- HIRSCHFELD, Lawrence A. 2001. Why Don't Anthropologist Like Children?. *American Anthropologist*, 104(2): 611–627.

- HOLBEK, Bengt. 1987. *Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European Perspective (FF COMMUNICATIONS No. 239)*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica.
- IVANIŠEVIĆ, Frano. 1987. *Poljica. Narodni život i običaji*. Split: Književni krug.
- JENKS, Chris. 1996. *Childhood*. London: Routledge.
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara; Mary HUFFORD, Marjorie HUNT i Steve ZEITLIN. 2006. The Grand Generation. Folklore and Culture of Aging. Rethinking Memory, Tradition and Age. *Generation* 30/1:32–37.
- KOVAČIĆ, Željko. 1982. Stvaralaštvo djece pastira srednje Posavine. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBIBH, 385–389.
- Kratka pripovedanja. Za potrebovanje ladanjske škole u cesarsko-kraljevske državah*. 1840. Zagreb: Ljudevit Gaj
- LANG, Milan. 1992. *Samobor. Narodni život i običaji*. Samobor: Zagreb.
- LEČEK, Suzana. 2003. *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918. – 1941*. Zagreb: Srednja Europa i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavanskom Brodu.
- LOVRETIĆ, Josip. 1990. *Otok*. Vinkovci: Kulturno-informativni centar "Privlačica"
- LOVRIĆ, Ivan. 1948. *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije. Preveo Mihovil Kombol.
- MARKS, Ljiljana i Ivan LOZICA. 1998. Finitis decem lustris. Pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu. *Narodna umjetnost* 35(2):67–101.
- LOZICA, Ivan i Tanja PERIĆ-POLONIJO. 1988. Three Contexts and a Lullaby (On Filming the TV Series "Oral Literature Today"). *Contribution to the Study of Contemporary Folklore in Croatia (Proučavanje suvremenog folkloru u Hrvatskoj)* (Zavod za istraživanje folkloru = Institut za etnologiju i folkloristiku) Special Issue 9:127–136.
- LOZICA, Ivan. 1982. Tradicijski folklorni motivi u dječjim vicevima. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBIBH, 395–400.

- LOZICA, Ivan. 2007. U susret drugoj mitologiji. Porod od tmine: Jokastine kćeri i unuke. *Studia Mythologica Slavica* 10:137–153.
- LOZICA, Ivan. 2008. *Zapisano i napisano: folkloristički spisi*. Zagreb: AGM.
- LÜTHI, Max. 1986. *The European Folktale. Form and Nature*. Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press. Preveo John D. Niles.
- Male pripovjesti. Za porabu seoskih školah u cesarsko-kraljevskih deržavah*. 1843. Zagreb: Kr. priv. nar. tiskarne dra Ljudevita Gaja
- MARKOVIĆ, Jelena. 2008a. Osobni mit, mit o djetinjstvu i obiteljski mit u narativnom diskursu?. *Narodna umjetnost* 45(2):115–133.
- MARKOVIĆ, Jelena. 2008b. Je li etično etično istraživati s djecom? Neka etička pitanja u istraživanju folklorističkih i kulturnoantropoloških aspekata djetinjstva. *Etnološka tribina* 32:147–165.
- MARKS, Ljiljana. 1987. Usmena priča u školskim udžbenicima. *Narodna umjetnost* 24:147–156.
- MARKS, Ljiljana. 1991. Dječji vicevi – mogućnosti klasifikacije i interpretacije. *Narodna umjetnost* 28:213– 225.
- MATIĆ, Milica. 1982. Deca u novogodišnjim praznicima. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBIH, 245–248.
- MATOKOVIĆ, Dubravka. 2004. Dječji svijet / The World of Children". *Etnološka istraživanja* 9:53–76.
- MITCHELL, Claudia i Jacqueline REID-WALSH. 2002. *Researching Children's Popular Culture*. London: Routledge.
- MURAJ, Aleksandra. 1989. *Živim znači stanujem. Etnološka studija o kulturi stanovanja u žumberačkim Sošicama*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.
- OREPIĆ-RAJKOVIĆ, Zorica. 1982. Djeca – stvaraoci i nosioci folklor. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBIH, 303–306.
- PERIĆ-POLONIJO, Tanja. 1982. O nekim obilježjima dječjeg usmenoknjiževnog repertoara. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBIH, 391–394.
- PERIĆ-POLONIJO, Tanja. 1985. Usmena književnost u programu i udžbenicima književnosti. *Narodna umjetnost* 22:273–316.

- PERIĆ-POLONIJO, Tanja. 2000. *Hrvatske narodne uspavanke*. Zagreb: Profil international.
- POLONIJO, Ivana i Luka ŠEŠO. 2002a. 'Dijete pred rajskim vratima'. Narodna vjerovanja Južnih Slavena u nadnaravnu manifestaciju duša mrtve djece. *Kodovi slovenskih kultura*, 7: 102–130.
- POLONIJO, Ivana i Luka ŠEŠO. 2002b. Motiv djeteta u Matičinoj antologiji "Hrvatske narodne pjesme I–X". *Kodovi slovenskih kultura* 7:187–221.
- POVRZANOVIĆ, Maja. 1997. Children, War, Nation. Croatia 1991–4. *Childhood* 4(1):81–102.
- PRICA, Ines i Maja POVRZANOVIĆ. 1995. Autobiografije djece-ratnih prognanika kao etnografija odrastanja. *Narodna umjetnost* 32(2):187–216.
- Pripovjesti za porabu pėrvog razreda početnih ućionicaħ*. 1846. Trst: I. Papš
- QUORTRUP, Jens. 1994. Childhood Matters: An Introduction. U (Jens Quortrup et al.): *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury, 1–23.
- RAJKOVIĆ, Zorica. 1978. Današnji dječji folklor – Istraživanje u Zagrebu. *Narodna umjetnost* 15:37–96.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja i Aleksandra MURAJ. 1998. Prvih pedeset godina etnološke misli u Institutu. *Narodna umjetnost* 35(2):103–124.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja, Vesna TURČIN i Mirena PAVLOVIĆ. 1979. Kronika: O radu instituta za Narodnu umjetnost (sada Zavoda za istraživanje folklor) 1974–1978. *Narodna umjetnost* 16:177–200.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja. 1982. Djed Mraz. U: *Rad 27. kongresa SUFJ*. Sarajevo: UFBIIH, 239–243.
- s. n. 1866. "Nješto o vukodlacih". *Bosiljak* 3(3):313–316.
- SHAVIT, Zohar. 1986. *Poetics of Children's Literature*. Athens i London: University of Georgia Press. <http://www.tau.ac.il/~zshavit/pocl/> (stranica posjećena 22. 8. 2003.).

- SIMONIDES, Dorota. 1976. *Współczesny folklor słowny dzieci i nastolatków*. Wrocław: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- SORIANO, Marc. 1969. From Tales of Warning to Formulettes. The Oral Tradition in French Children's Literature. *Yale French Studies* 43:24–43. Prevela Julia Bloch Frey.
- SPAIĆ VRKAŠ, Vedrana. 1996. *Odrastanje u tradicijskoj kulturi Hrvata. Tučepi*. Zagreb: Naklada MD.
- Sto malih pripovjesti kao čitanka za djecu*. 1852. Trst: Vladateljna tiskarnica.
- STOJANOVIĆ, Mijat. 1873. *Zablude uzgoja*. Zagreb: Albrecht.
- SUMMERFIELD, Geoffrey. 1984. *Fantasy and Reason. Children's Literature in the Eighteenth Century*. London: Methuen & Co. Ltd.
- SUTTON-SMITH, Brian. 1970. Psychology of Children: The Triviality Barrier. *Western Folklore* 29:1–8.
- SUTTON-SMITH, Brian, Jay MECHLING i R. Felica. MCMACHON, ur. 1995. *Children's Folklore Sourcebook*. New York: Garland Publishing.
- ŠULEK, Božidar. 1850. *Mala čitanka za početnike*. Zagreb: Lav. Župan.
- TOLDI, Zvonimir. 2006. *Mi smo djeca vesela*. Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja.
- TURIĆ, Gjuro. 1885. Vukodlak. *Smilje* 12(9):130–133.
- VALJAVEC, Matija. 1858. *Narodne pripovjedke skupio u i oko Varaždina*. Varaždin: Josip pl. Platzer.
- VIRTANEN, Lea. 1978. Children's Lore. *Studia Fennica – Review of Finnish Linguistics and Ethnology* 22.
- ZELIZER, Viviana. 2002. Kids and Commerce. *Childhood* 9(4):375–396.
- ŽIC, Ivan. 2001. *Vrbnik na otoku Krku. Narodni život i običaji*. Rijeka: Adamić, Institut za etnologiju i folkloristiku etc.

ORALITY FOR CHILDREN IN CROATIAN ETHNOLOGY AND FOLKLORISTICS

Summary

The interest of Croatian ethnology and folkloristics in orality for children is in this article contextualized institutionally, epistemologically and referentially on two levels – the level of the history of the research of children, especially children's folklore and the level of the history of research of oral forms, especially oral literature. After interpreting the conditions and implications of theoretical visibility and analytical invisibility of orality for children in the writings on children and children's folklore from the 1970s, the article offers the interpretation of the conditions and implications of only slightly more pronounced interest for orality for children in the field of oral literature. The (in)visibility of orality for children in the writings on children's folklore can be explained in relation to Croatian reception of contextual folkloristics, i.e., the focus of those research attempts on the interpretation of folklore as communication in small groups. The non-existence of systematic research of children folklore in 1980s can be justified by specific institutional and individual preferences but also by the inclination to phantom children as economically, politically and symbolically marginal subjects. (Non) interest in orality for children under the frameworks of the research of orality, i.e. oral literature, is in turn contextualized in the relation to the already mentioned marginal status of children, but also in relation to the recent focus of ethnology and folkloristics on the historical levels and cultural practices of the past, and hence, elder informants. However, the observed 'visibilities' of orality for children in the research of oral literature are the starting points of the concluding part of this article, which questions the possibilities, i.e. characteristics and possible interpretations of ethnological and folkloristic writings as the sources for the analysis of orality for children in traditional culture in the end of the 19th and the beginning of the 20th century.

Key words: children, childhood, children folklore, orality for children, history of childhood, Croatian folkloristics and ethnology, fairytale, oral tradition